

om unge mennesker fra landet ville kunne fortælle en anden historie. Interviewpersonerne er ligeledes temmelig ensartede rent klassemæssigt, eller sådan fremtræder de, men det kunne tænkes, at unge mennesker fra andre sociale klasser ville forholde sig helt anderledes til parforhold.

Endvidere har Kjær valgt at interviewe par, som endnu ikke har fået børn, og som derfor har tid til at være selvreflekterende, men dette valg begrundes ikke. Det ville være interessant at høre, om småbørnsforældre ville udtrykke sig på samme måde om parforhold, eller om netop dette at skulle tage sig af børn ville medføre, at sofaen og køkkenet og alt det andet ville få en anden funktion.

Sarah Holst Kjær anfører uddrag fra sin feltdagbog, den er levende og godt skrevet, og her har hun nedfældet observationer fra mange andre verdner end blot unge, urbane parforhold. Hun er både på besøg i en aften-skole og hos ældre mennesker, der har levet sammen i et langt liv. Disse eksempler fra feltdagbogen tager os ud af den næsten klaustrofobiske verden hos de unge par og er med til at kaste forskelligt lys på tematikken om parforhold og mand-kvinde-relationer.

Det kunne også have været interessant, om Kjær havde interviewet unge, urbane par bestående af to mænd eller to kvinder for at finde ud af, om de forholdt sig anderledes til hendes begreber: Parret, Parforholdet og Mand, Kvinde. Eksempelvis er det interessant, at Kjær viser, hvordan de interviewede unge par selv synes, at det er upassende, at det er kvinden, der dominerer i parforholdet, selv om det er virkeligheden i deres hverdagsliv. Derfor er de også så glade for at gå til pardans, fordi dansen tillader dem at udleve de klassiske kønsroller med manden som den styrende, og kvinden som den, der lader sig styre.

Det er jo så traditionelt, at det skrider til himlen. Måske kunne det have været interessant at sammenligne med pardans blandt homoseksuelle. I 1998 blev PanDans stiftet i København, og ifølge deres hjemmeside tilbyder de undervisning i utallige danseformer. Foreningen har afholdt internationale homo-danse konkurrencer og stod i sommeren 2009 bag verdens største dansekongurrence for bøsse og lesbiske under World Outgames i København, en slags homo-olympiade.

Til at perspektivere problemstillingen kunne det være interessant at spørge, om en sådan danseskole er lige så kønstraditionel, som de interviewede unge par er. På hjemmesiden for PanDans reflekteres der over dette, og der står følgende: "Same-sex pardans adskiller sig fra

almindelig pardans ved, at du ikke er bundet af dit køn. Dvs. du kan både føre eller blive ført i dansen, alt efter hvad du bedst kan lide. Du har altså friheden til at vælge, hvorvidt du ønsker at danse "herre" eller "dame" eller måske endda begge dele, for same-sex pardansen giver også mulighed for rolleskift undervejs". I denne optik er begreberne "herre" og "dame" altså konstruktioner, eller roller man kan gå ud og ind af, og begreberne er her sat i anførselstegn, mens Sarah Holst Kjær skriver Mand og Kvinde med stort begyndelsesbogstav – helt ud i sproget er der forskellige tilgange. PanDans har en mere udforskende måde at forholde sig til køn på, end de interviewede hetero-pardansere præsterer, og måske ville interviews med homo-par kunne have givet en ekstra dimension til materialet.

Men nu har Sarah Holst Kjær jo valgt at begrænse sig til en særlig gruppe af unge mennesker, og om netop denne gruppe bliver vi meget klogere af denne afhandling.

Karin Lützen, Roskilde

Anders Franzén: *Skiftenas skede. Laga skiftets handlingar som källmaterial för byggnadshistoriska studier med exempel från Småland 1828–1927*. Jönköpings läns museum, Jönköping 2008. 368 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85682-72-9.

Tre genomgripande jordreformer genomfördes på den svenska landsbygden under 1800-talet, stadgan om storskiftet 1757, enskiftet 1803 och laga skifte 1827. Med laga skifte blev utflyttningsföreskriften strängare och landskapet förändrades. Den omfattande ägosplittringen som varit förhärskande med smala tegar gjorde det lättare för bönderna att begära laga skifte. Till det kom byarnas tätbebyggelse som var ett växande problem. En lång tradition av bygemenskap löstes upp. Ägorna lades i nya strukturer, gårdar flyttades ut och byarna "sprängdes".

Anders Franzén vill med sin doktorsavhandling *undersöka om och hur laga skifteshandlingar kan tillföra ny information till den bebyggelsehistoriska forskningen*. Han fortsätter med att sönderdela huvudsyftet i delsyften, att studera vad som hände vid laga skifte i byarna med de inblandade aktörerna och hushållen. Det var människor i byarna som genomförde skiftena.

Avgränsningen i tid är en hundraårsperiod, från 1828 när lagen trädde i kraft till 1920-talet. Under den tiden hann många saker hända. Den traditionella bondekul-

turen försvann, åtminstone delvis, och gårdarna förvandlades till moderna lantbruk. Dispositionen avslöjar en undersökning med empiriska förtecken: Lantmäteriväsendets organisation och aktörer (kap. II), Laga skifte – genomförande och dokumentation (kap. III), Källkritisk prövning av laga skifteshandlingar gentemot annat källmaterial (kap. IV), Bebyggelsehistorisk översikt för områden i Småland (kap. V), Utflyttning i samband med laga skifte – vem fick flytta och vem genomförde flyttningen? (kap. VI) och slutligen Sammanfattning och syntes (kap. VII).

Frågan om ägnors sammanläggning till större enheter och vilka byggnader som skulle monteras ned och återuppföras på utmarkerna prövades av byns delägare utifrån vad regelverket föreskrev om den gemensamma nyttan. Mot den bakgrunden var värderingar och husesyner på gårdarna nödvändiga. Författaren upptäcker personer, aktörer och tankar bakom byggnadskulturen i sina lokala undersökningar i Alseda, Vireda, Lommaryd, Norra Unnaryd, Ås, Nöbböle och Åby, merparten i Jönköpings län. Han väljer dessa socknar som ”exempelsocknar” och koncentrerar undersökningen till dem, vilket inte utesluter jämförelser med andra byar. Valet av exempelsocknar inom ett relativt begränsat område betyder att han vill minimera skillnaderna i fråga om byggnadstradition, hushållens sammansättning, ekonomi och produktion, och skapa ordning i materialet. Den sociala miljön grundar sig på vad källmaterialet berättar; att det var bönder som deltog i skiftena står utom allt tvivel. Men vilka var dessa bönder? Med sin fallenhet för preciseringar och definitioner, ett återkommande drag i hans arbetssätt, vill han hellre tala om delägare i byns samfällighet.

Källkritiken tar inte oväntat upp frågan om vad som är en källa, vilket leder till traditionella resonemang om kvarlevor och berättande källor och hur de kan tänkas representera olika dimensioner av sanning och tillförlitlighet. Av särskilt intresse för den som söker sanningen om landskapet är kartan som både kan uppfattas som en reproduktion av verkligheten och en tolkning som inte omedelbart stämmer med vad den sägs avbilda. Det positivistiska anslaget dominerar framställningen.

De metodologiska och teoretiska resonemangen kretsar kring sakupplysningars tillförlitlighet. Grounded Theory inspirerade författaren, men efterhand fann han andra möjligheter i språkforskningen. Vad språkforskningen tillfört är oklart. Här handlar det inte om språket som uttryck för semiotiska processer, kommunikation av värden och materialitet. Ett mera konsekvent reso-

nemang om den språkliga vändningen i samhällsvetenskaper och humaniora, som författaren presenterar i inledningen, skulle ha höjt temperaturen betydligt senare i undersökningen, men författaren ansluter sig till någonting som mest påminner om ”Wörter und Sachen”, en äldre tradition i den materiella kulturforskningen. Då blir det mycket konsekvent att ställa frågor om orden. Vad betydde *spån* och *stickspån* eller *ladugård*? Men frågorna är inte så enkla. Vilka subjektiva föreställningar låg gömda i terminologin? Den kritiska läsaren måste påminnas om att orden sällan är entydiga. Ett metodologiskt spår som trots allt lockade författaren till särskilda analyser var tidsgeografi. Sådana metoder har sitt intresse för en forskare som vill analysera aktivitetsfält, arbetsinsatser och de rumsliga förutsättningarna för genomförandet av skiftena.

Författaren grundar sina studier på den professionella blicken bland synemännen och deras sakkunskaper. Vi kan förmoda att skiftenas intentioner förklarades av lantmäternas, men böndernas tolkning av den gemensamma nyttan varierade mellan socknarna. Skiftena fick stora konsekvenser i Småland med utflyttningar och sammanläggningar av ägor till större enheter, men efter 1860 avtog intensiteten. Närmare 35 % av alla hemman drabbades av utflyttningsskyldighet under perioden 1828–1922.

Franzén har goda kunskaper om regelverket. I en inledande översikt berättar han om lantmäteriets organisation 1750–1930. Generallantmäteristyrelsen, som ändrades till Kungl. Lantmäteristyrelsen 1864, hade sina regionala kontor i residensstäderna. En intressant notering är att kommissionslantmäternas vanligen rekryterades i sina regioner. I deras utbildning fanns mätteknik och när de genomförde sina förrättningar på gårdarna biträdda av assistenter och gode män var byarna sällan obekanta för dem. Det kan förklara ett gott samarbetsklimat mellan dem och bönderna.

Gårdarnas nedmontering och återuppförande var ett imponerande tekniskt företag. Franzén tycker sig ha funnit tre variationer på temat: demontering med noggrann märkning av timmer, demontering utan märkning och flyttning av hela byggnader. Därefter följer presentationer av byggnadsbeskrivningar och flyttkostnadsberäkningar. Av särskilt intresse är några mönsterkartor som användes i lantmäteriet. På den vackra kartan över den fiktiva byn Åkerby 1828 heter sjön Bredsjön och grannbyarna kallas Hammarlunda, Rakesta och Lindberga.

Med jämförelser undersöker Anders Franzén hur arkivmaterialet förhåller sig till andra källor, exem-

pelvis brandförsäkringshandlingar, som sällan blivit systematiskt arkiverade och bevarade, foton och senare tiders uppmätningar i Nordiska museet. Här gäller det att avslöja förtigande och inkonsekvenser i arkivmaterialet. Efter noggranna studier av verkligheten bakom husesynsprotokoll och kartor i jämförelse med andra källor kommer författaren inte fram till några entydiga slutsatser men väl en diskussion om vad läsaren måste förstå om källornas komplexitet. Det fanns byggnader och uthus som var så ointressanta och/eller värdelösa, att de föll bort ur syneprotokollen. Men de metodologiska resonemangen om korrektiv och triangulering haltar, de kan lätt bli en börda för en författare som gärna återkommer till materialets komplexitet; det verkar inte hålla samma klass som metoden. Kanske finns det en sådan tendens i denna avhandling med startbanor för flygningar, men landningen är inte sällan en smula osäker.

Författaren beskriver sedan den småländska byggnadskulturen i en bebyggelsehistorisk översikt och återvänder till sina exempelsocknar, presenterade i inledningen. Här får vi läsa om byggnadsstommar, knutar, skiftesverk och sparrtak. Läsaren förstår att den götiska enkelstugan var vanlig och att tvåvåningshusen blev allt vanligare vid slutet av 1800-talet. Högloftsstugorna, eller de s.k. sydgötiska husen med sin märkliga sammanbyggnad av tvåvåningsbodrar och låga ryggåsstugor, ibland försedda med invändiga tredingstak, var långt ifrån så vanliga som den tidigare forskningen angett. Det håller jag inte med om. Dessa hustyper har alltid lockat byggnadsforskare pga. sina oregelbundna takhöjder och medeltida byggnadstekniker, men tvärtemot vad Franzén hävdar känner vi till att de var urmodiga och uppfattades som fula av 1800-talets bönder. Åtskilliga byggdes om till framkammarsstugor och tvåvåningshus. Författaren beräknar medelhöjden på boningshusen på hemman (tabell s. 197) och visar hur man kan utveckla kompletterande bilder och statistik ur syneprotokollen. Med lite fantasi går det att lägga samman uppgifterna till ett jämförande material.

Ett följande kapitel handlar om arbetet vid utflyttningarna. Här fanns många människor inblandade som genomförde skiftena av byarna, både hantverkare och icke-hantverkare. Arbetet med husbyggnad organiserades med dagsverken och det är en njutning att följa författaren som inte lämnar någon arbetsform åt slumpen. Orden avslöjar ett försvunnet tänkande: mandagsverke, karldagsverke, löskedagsverke, slöjdedagsverke, ökdagsverke, hjälpdagsverke och kvinnodagsverke.

I en tidsgeografisk studie visar författaren hur arbetet

beräknades vid husbyggnad och hur mycket tid som lades på utflyttningarna. Som metodologisk efterträtt ställer han krav på läsarens koncentrationsförmåga; presentationen är inte alldeles tydlig. Men Franzén har höga ambitioner. Han studerar arbetets årsrytm och iakttar vilka aktivitetsfält som hantverkarna rörde sig i. Han kramar ur den sista substansen ur kakan och tillför ytterligare några intressanta källor, bondedagböcker.

*

I fortsättningen kommer jag att ta upp några synpunkter på denna avhandling. Den första gäller ämnesvalet, som är märkligt. Författaren går in på områden där åsikterna varit många, forskningen livlig och litteraturen ovanligt rik. Sökandet efter styrande faktorer bakom den nya tiden avslöjar i själva verket komplicerade förlopp och den saken var också en tidigare forskargeneration klar över. En lång forskningstradition handlade om förhållandet mellan centraldirigering och praxis. Att skiftena skulle kunna tolkas i ett maktteoretiskt sammanhang som ett uttryck för hegemonistiska strävanden är tydligt, men författaren har inga sådana ambitioner. Aktörerna var mottagare av direktiv och regelverk men de verkade också i lokalsamhället; de var både subjekt och objekt i den historiska kontexten. Det fanns kunskaper om husbyggnad som varken var sanna eller falska, snarare performativa, genom att de speglade det sociala livet och människornas sätt att förhålla sig till sina byggnader.

I den tidiga etnologiska forskningen under 1900-talet ställdes frågor av bl.a. Sigurd Erixon, Sigfrid Svensson, Åke Campbell, Börje Hanssen och Hilding Pleijel. De intresserade sig för 1800-talet och talade om *den nya tidens* genombrott på landsbygden, som var ett omfattande forskningsfält. En fråga gällde nyhetsspridarna på landsbygden som utmanade kollektivet av bönder och hemmansägare med sitt egensinniga uppträdande och nya gårdar. Laga skifte medförde inte bara en förändrad organisation av arbete, ägor och gårdar i byarna utan något som människorna tog ställning till och accepterade som en nödvändighet. De föreställde sig att samhället inte fungerade som tidigare och det kan vara intressant nog att sådana tankar rörde sig i deras huvuden. Vid mitten på 1800-talet diskuterades *tidens mouvement* vid de svenska universiteten och det fanns många akademiker som förundrade sig över hastigheten i samhällets förändring. Det var som om själva rörelsen mot framtiden var svår att förstå. Franzéns avhandling måste läsas mot den bakgrunden. De successivt förändrade

levnadsvillkoren, industriella, ekonomiska och sociala, satte spår i bebyggelsen, landskapet och människornas tankar om sig själva.

En av frågorna som intresserade den tidigare generationen forskare var penningekonomin. Ett ökande antal hantverkare rekryterades utifrån för att bygga hus mot betalning, vilket också kan utläsas av Anders Franzéns avhandling. Det blev vanligare med köpta tjänster istället för arbetsbyten och den sociala konkurrensen mellan hemmansägarna följde i spåren. En av hypoteserna i den tidigare forskningen tog fasta på skiftenas betydelse för väckelserörelserna. Frågan var om människorna blev ensammare i sina hus när de kom närmare jorden och sina ägor, men skiftena bidrog till en annan mentalitet.

För en forskare som behandlar 1800-talet går det knappast att undvika de stora frågorna om samhället och jordbrukets framtid. Här ger oss Franzén inblickar i hushållningssällskapens propaganda, men det verkar vara ett sidospår, själv skulle jag gärna ha sett ett större intresse för vad som rörde sig i tiden. Laga skifte löste ett av problemen i bondekulturen, ägornas sammanläggning till rationella brukningsenheter, men det fanns andra problem som påverkade människorna på landsbygden. Skiftenas legitimitet verkar vara en utbredd föreställning. Avhandlingen tyder på att det fanns ett ganska stort samförstånd mellan de inblandade parterna. Under disputationen tog jag upp dessa frågor som antyder en annan bild, fylld med konflikter, osaliga lantmätare och lyktegubbar, som syntes på gårderna natetid. Kanske var det så att Franzén, med sin koncentration på exempelsocknar, inte riktigt hann med att presentera ramberättelsen. Fanns det en framtidsoro som gynnade skiftenas genomförande? Författaren nämner Helge Rösiös tankar som förmodligen ligger bakom svinhusens ökade betydelse vid slutet av 1800-talet. Varje forskare som tränger in i hushållningssällskapens diskussioner vid mitten av 1800-talet förstår med vilken iver själva tanken på ordning och reda planterades på landsbygden. Det gällde inte bara anläggandet av trädgårdar med gångar och rabatter i geometriska mönster. Allt borde genomföras med det snaraste: metoden att få en förbättrad gröda, uppdraga ädla fruktträd, bereda det finaste lin, förstöra envist ogräs, utrota råttor, skapa brandfria halmtak och silkesmaskars uppdragning. Pedagogiken är tydlig; verkligheten tecknas i gråskalor, bönderna skulle övertygas om att de levde ett sämre liv. Ville man lägga en tyngd på en skottkärra och med egen handkraft dra den över ett golv och sedan på en dålig väg så skulle man förstå skillnaden. Vad som kunde mätas

och definieras, t.ex. vad som var ett rimligt dagsverke för en arbetare, kom att bryta ned den sociala ordningen på landsbygden men den fogades samman på ett annat sätt. Jag hade väntat mig några fler kommentarer om den ideologiska omställningen av 1800-talssamhället, som förklarar en ny estetik i husens utformning och ett ökande inslag av lantbyggmästare.

När forskare går in i områden som varit intressanta för forskning under en tidigare period med syftet att lägga in nya kunskaper kan det vara förenat med risker. Författaren är säkert medveten om detta. Han tycker sig se att en sentida forskare kan komplettera bilden på flera sätt, dels genom att variera utsiktspunkterna och perspektiven, dels genom att identifiera de vita fälten. I förhållande till den äldre forskningen om bebyggelsen och byggnadskulturen kommer Franzén fram till några nya saker. Månghussystemet ser inte ut att ha varit så vanligt på gårdarna. Götiska enkelstugor framträder mer än förväntat och inte bara på mindre hemman. Övergången till tvåvåningshus har fått ytterligare skärpa. Betoningen ligger på gårdsstruktur och byggnadskategorier, timmerkonstruktioner, loftbodar, tröskverk, ladugårdar, linbastur, kölnor och smedjor. Om det finns något som kan sägas om Franzéns arbetssätt så är det att han gräver och gräver men sett ur en teoretisk synvinkel kan det visa sig vara svårt att generalisera resultatens giltighet.

Vad som gömmer sig i landsarkiv och lantmäterimyndigheter kan väckas till liv. För dem som undersöker jordbruksstrukturen är lagaskifteskartorna värdefulla. Mera sällan har synprotokollen som upprättades vid skiftena kommit till användning för att sprida ljus över byggnadsskicket, men materialet är långt ifrån okänt. Husesynsmaterialet varierar ifråga om utförlighet och upplysningar, men författaren ser nya möjligheter för bebyggelseantikvarisk forskning.

Anders Franzén placerar sin forskning i intressanta mellanrum mellan etnologi, arkitekturhistoria och ekonomisk historia. Han visar med sin avhandling att arkivmaterialet är långt ifrån färdigbehandlat och hans upptäckarglöd är inspirerande. Avhandlingen är ett akademiskt specimen, försedd med en fyllig notapparat, sammanfattningar i den löpande texten och appendix. Författaren har lagt ner ett stort arbete på det vetenskapliga uttrycket och språket, vilket kan vara en nackdel utanför den egna kretsen. Men de fina illustrationerna, delvis i färg, den tilltalande layouten och det vackra omslaget med bilden av en målning från Lommaryd i Småland av Elias Erdtman, kunde knappast ha varit mer inbjudande.

Slutomdömet blir att Anders Franzéns doktorsavhandling är mångsidig och rik på information. Vare sig man kallar de inblandade för aktörer, kamerala delägare eller bönder så visar han hur laga skifte gick till i praktiken. Skiftena var något som diskuterades vid matbordet, längs vägarna och på kyrkbacken. Det var till sist en mycket subjektiv historia och den bedriften hos författaren, att se världen ur människornas perspektiv, ger mersmak.

Gösta Arvastson, Uppsala

Anna Jakobsson: *Experiencing Landscape While Walking. On the Interplay between Garden Design, Sensory Experience and Medical Spa Philosophy at Ronneby Spa*. Doctoral Thesis No. 2009:67. Faculty of Landscape Planning, Horticulture and Agricultural Science, SLU Alnarp 2009. Ca 270 s., ill. ISBN 978-91-576-7414-2.

Konsten att vandra sig frisk i vacker natur. Det är ett aktuellt koncept med lång historia och en speciell tillämpning i kurortsmiljö. Anna Jakobsson har valt Ronneby brunn som empiriskt material och funnit en lyckosam vinkling genom att kombinera sin inriktning på landskapsarkitektur med en historisk medvetenhet om kurparkens medicinska roll och ett intresse för sinnessens roll i trädgårdskulturen. Det har blivit en synpunktsrik och spännande avhandling som kan läsas långt utanför den trängre kretsen, särskilt som det är en sammanläggningsavhandling där man lätt kan välja den aspekt som intresserar mest. (Kanske den text från RIG nr 4 år 2003 som utgör avhandlingens första tidigare publicerade artikel.)

Jakobssons syfte med avhandlingen är att studera samspelet mellan trädgårdarkitektur, medicinsk kurteori och sinneserfarenheter. Att det finns ett samband mellan trädgårdskonst och medicin finner hon lätt att belägga. Redan trädgårdarkitekturens klassiker, som Christian Cay Lorentz Hirschfeldts *Theorie der Gartenkunst* 1779–1785 och Daniel Müllers *Trädgårdsskötsel* från 1888, tar upp kurparken som en särskild genre och har föreställningar om hur en helande trädgårdsmiljö bör se ut. Müller är en varm förespråkare för de raka öppna gångar som tydligt leder mot sitt mål och är mer tveksam till de vindlade stigar som sedan länge hörde till den engelska parkens kännemärken. För den nödvändiga avskildheten och de ensamma stunderna föreslår

han i stället bersåer skapade av häckar och buskridåer. Gångar och sittplatser var enligt Müller genomgående av större betydelse i en brunnsarkitektur än gräsmattor och planteringar.

Kurparkens utformning rättar sig följaktligen inte bara efter tidens mode vad gäller trädgårdarkitektur, den måste också anpassas till sin funktion i ett medicinskt sammanhang. Läkarna sitter ofta med i brunnsstyrelsen och kan även påverka beslut gällande parken, ibland ner till detaljnivå. Men det är inte konflikter mellan rivaliserande intressen som dominerar intrycket i Jakobssons framställning. Alla de inblandade tycks vara införstådda med den internationella kurortskulturens konventioner. Även trädgårdsmästarna vet mycket väl hur vattenkuren går till och vilka krav som ställs på deras insatser i kurortsmiljön. Alla tycks villiga att samverka för att göra den egna kurorten så tilltalande som möjligt.

Den stora allén som leder fram till brunnsaviljongen är brunns statusobjekt, markerad av höga träd och färgrika blomsterrabatter. Brunnsallén är den plats där man om morgonen vandrar fram och tillbaka, tio minuter mellan varje glas vatten man fått order att dricka, samtidigt som man visar upp sig och letar efter nya och gamla bekansksaper. Allén ska vara bred och grusgången noga krattad. Vid torr väderlek vattnas gruset så att det inte dammar och vid regn förväntas gruset leda undan vattnet så att brunns gästerna går torrskodda. Jakobsson påpekar i sin analys att träden i allén, ibland ersatta eller kompletterade med en kolonnad under tak, ger en viss rytm åt promenaden. Tillsammans med brunnsmusik, ofta i marschtakt, hjälper denna rytm de trötta och svaga att orka en bit till och får de friskare att hålla en god promenadtakt. Samtidigt finns det, för dem som verkligen behöver vila, rikligt med bänkar utsatta. Träden i allén ska vara lövrika och skuggande. Betydelsen av skugga i brunnsarkitekturen betonar redan av den svenska brunnsarkitekturens fader, Urban Hiärne, och förs vidare av många brunnskribenter, inte minst Carl von Linné. Förebilden finns på kurorten Pyrmont i Tyskland. Och Jakobssons poäng är att denna miljö måste trädgårdarkitekterna skapa, även på våra breddgrader.

När vattendrickningen är avslutad ordinerar en lite längre sammanhängande promenad på omkring 30 minuter. I bästa fall har trädgårdsmästarna möjlighet att anlägga längre stigar i brunnsarkitekturens mer perifera delar. Så blir med tiden fallet vid Ronneby brunn. I den s.k. Brunnskogen går en slinga med flera alternativa småvägar. Jakobsson påpekar att det inte bara är trädgårdarkitektens uppgift att anlägga stigar, utan också